

УДК 364.46:159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2025-1-12>

Василь Петрович МОЙСЕЮК,

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри соціальної роботи, психології
та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
E-mail: moyseuk02@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4366-2402

Ольга Борисівна СТОЛЯРЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, психології
та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
E-mail: stolyarenko.ob@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0479-574X

Наталія Вікторівна ЖИЛЯК,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи,
психології та соціокультурної діяльності
імені Т. Сосновської,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
ORCID: 0000-0002-3772-6687

НАУКОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ І ПСИХОЛОГІВ

Анотація. Вступ. Стаття присвячена висвітленню проблем, що виникають у професійній діяльності соціальних працівників і психологів в умовах воєнного стану, оскільки саме зараз значно зросла кількість людей, які потребують підтримки і соціального захисту. Безпосередній контакт з категоріями людей, які переживають у своєму житті відповідні труднощі, кризи й втрати вимагають від соціальних працівників і психологів значних морально-вольових зусиль, психологічної стійкості, емоційної рівноваги та витримки.

Мета дослідження полягає у розкритті сутності резильєнтності соціальних працівників і психологів та обґрунтуванні наукових основ для її успішного формування.

Наукова новизна. Наукові основи необхідні для розв'язання задач формування резильєнтності у професійній діяльності соціальних працівників і психологів в умовах воєнного стану, що полягають у розробленні конкретного плану щодо методологічних, теоретичних і практичних підходів до проблеми.

Висновки. Констатовано, що особливої уваги наукової спільноти потребує аналіз чинників розвитку і формування резильєнтності соціальних працівників і психологів як цілісного, динамічного особистісного утворення, фундаментальною основою якого є стійка мотивація до творчої діяльності, професійна компетентність, здоров'язберезувальний світогляд, що успішно застосовуються у соціальній роботі та обумовлюють особистісну та професійну самореалізацію фахівців.

З'ясовано, що здоров'язберезувальний світогляд соціальних працівників і психологів визначається актуальним соціальним контекстом і зумовлюється комплексом суб'єктивних і об'єктивних чинників, зокрема: системою уявлень про здоров'я, цінностями, настановами на здоровий спосіб життя, соціальним і економічним статусом. Установлено, що нині ставлення соціальних працівників і психологів до власного здоров'я не можна оцінити високим рівнем, що обумовлено тривожним станом, спричиненим війною, невизначеністю майбутнього та негативними соціально-економічними чинниками.

Визначено сутність поняття «резильєнтність» співвідносно до професійної діяльності соціальних працівників і психологів, виділено когнітивну, емоційно-вольову і мотиваційно-ціннісну складову частину цієї дефініції та обґрунтовано компоненти структури резильєнтності соціальних працівників і психологів.

Ключові слова: соціальні працівники, психологи, резильєнтність, чинники резильєнтності, компоненти резильєнтності.

Vasyl Petrovych MOISEIUK,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of social work, psychology
and sociocultural activity named after T. Sosnovska,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”
E-mail: moyseuk02@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4366-2402

Olha Borysivna STOLIARENKO,
Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work
Psychology and Socio-Cultural Activities named after T. Sosnovska,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”
E-mail: stolyarenko.ob@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0479-574X

Nataliia Viktorivna ZHYLIAK,
Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work
Psychology and Socio-Cultural Activities named after T. Sosnovska,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”
ORCID: 0000-0002-3772-6687

SCIENTIFIC BASIS FOR FORMING RESILIENCY OF THE SOCIAL WORKERS AND PSYCHOLOGISTS

Abstract. Introduction. The article is devoted to highlighting the problems that arise in the professional activities of social workers and psychologists under martial law because the number of people in need of support and social protection has increased significantly. It is claimed that direct contact with categories of people, who experience the corresponding difficulties, crises, and losses requires significant moral and volitional efforts, psychological stability, emotional balance, and endurance from social workers and psychologists.

The **purpose** of the study is to reveal the essence of the resilience of social workers and psychologists and substantiate the scientific foundations for their successful formation.

Scientific novelty. The scientific foundations necessary for solving the problems of the formation of resistance in the professional activity of social workers under martial law are shown, which consist of developing a specific plan for methodological, theoretical, and practical approaches to the problem.

It is stated that the analysis of factors of development and formation of the resilience of social workers and psychologists as a holistic, dynamic personal formation, the fundamental basis of which is a stable motivation for creative activity, professional competence, and a health-preserving worldview, which are successfully applied in social work and determine the personal and professional self-realization of specialists, requires special attention from the scientific community.

Conclusions. It has been found that the health-preserving worldview of social workers and psychologists is determined by a complex of subjective and objective factors, in particular: a system of ideas about health, values, guidelines for a healthy lifestyle, and social and economic status. It has been determined that nowadays the attitude to the health of Ukrainian social workers and psychologists cannot be assessed at a high level, due to the alarming state caused by the war, the uncertainty of the future, and negative socio-economic factors.

The essence of the concept of “resilience” in relation to the professional activities of social workers and psychologists are outlined the cognitive, emotional-volitional, and motivational-value components of this definition are highlighted, and the components of the resilience structure of social workers and psychologists are substantiated.

Key words: social workers, psychologists, resilience, factors of resilience, components of resilience.

Вступ. Одним з основних завдань сучасної системи освіти України є підготовка фахівців нової генерації з усвідомленою необхідністю досягнення високого рівня професійного та особистісного благополуччя як важливої умови не лише для їхнього високого особистісного культурного і духовного розвитку, але й для розвитку та добробуту нашої держави. Ті виклики, яким ми змушені протистояти на сучасному етапі розвитку нашого суспільства, вимагають пошуку раціональних, дієвих шляхів вирішення складних соціально-економічних завдань, максимальної концентрації уваги на їхню причинність та наслідки у майбутньому.

Війна у нашій країні стала причиною соціальних негараздів, демографічної та економічної криз, вимушеної міграції, збільшення кількості людей, яким необхідні соціальний захист, підтримка й подекуди навіть психологічна реабілітація. Усе це вимагає розроблення та реалізації відповідної стратегії, соціальних проєктів і програм, спрямованих на вирішення цих складних завдань [8]. Соціальні працівники і психологи є фахівцями, професійна діяльність яких вкрай важлива і необхідна завжди, а особливо зараз, в обставинах воєнного стану, оскільки одними з основних завдань соціальної роботи є розвиток і вдосконалення соціальної політики країни для кращого забезпечення основних потреб представників вразливих категорій населення.

Результативність та ефективність професійної діяльності соціальних працівників і психологів безпосередньо залежать від їхньої здатності зберігати психологічну стійкість, емоційну рівновагу та витримку. Тому оволодіння міцними знаннями для профілактики професійного вигорання, набуття знань щодо збереження здоров'я, що і є основою для формування резильєнтності, стає дуже важливим завданням для сучасних соціальних працівників і психологів.

Актуальність дослідження проблеми формування резильєнтності соціальних працівників і психологів обумовлена такими протиріччями: суспільною значущістю професійної діяльності соціальних працівників і психологів, які мають володіти високим рівнем резильєнтності в не лише в особистому, але й у професійному житті; суспільною потребою у здорових фахівцях і стрімким зниженням рівня їхнього здоров'я; природним бажанням сучасного соціального працівника і психолога досягти професійного успіху та часто відсутністю наявних для цього особистісних ресурсів і професійних компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування резильєнтності, психологічної стійкості особистості в екстремальних умовах є важливою та актуальною, про що свідчить низка зарубіжних та вітчизняних наукових досліджень у цьому напрямі.

Визначення сутності поняття «резильєнтність» стало предметом наукових досліджень таких вітчизняних учених, як Е. Вернер, Г. Гандзілевська, І. Капріцин, Т. Коско, О. Романчук, Р. Сміт, О. Сорока, О. Хамініч, В. Чернобровкін, О. Шевченко. Авторами досліджень психологічних проблем та практичних рекомендацій щодо керування стресом є С. Ауербах, Х. Алієв, С. Гремлінг, Ю. Щербатих. Необхідність дослідження проблеми формування стресостійкості спонукали до проведення наукових розвідок у цьому напрямі Г. Дубчак, О. Кляпець, Л. Лепіхова, А. Львовичкіна, Т. Титаренко.

Незважаючи на значний обсяг наявних досліджень у період трансформації українського суспільства та в умовах війни, наразі недостатньо визначено і обґрунтовано наукові підходи до дослідження проблеми формування резильєнтності соціальних працівників і психологів. Особливо важливим є розроблення конкретного плану щодо методологічних, теоретичних і практичних підходів до проблеми, що дасть змогу виявити можливі труднощі, з якими можуть зіткнутися соціальні працівники і психологи у професійній діяльності, та вчасно розробити заходи для їх подолання.

Мета дослідження полягає у розкритті сутності резильєнтності соціальних працівників і психологів та обґрунтуванні наукових основ для її успішного формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість сучасних наукових досліджень проблеми формування резильєнтності відбувається щодо представників силових структур, робота яких безпосередньо пов'язана з ризиком для їхнього життя і здоров'я. Соціальні працівники і психологи не належать до цієї категорії, проте специфіка їхньої роботи, умови, у яких їм доводиться виконувати свої професійні обов'язки, особливо у воєнний час, також несуть певну загрозу для їхнього життя і здоров'я.

Характерними особливостями роботи соціальних працівників і психологів є те, що вони змушені надавати допомогу людям, які перебувають у складних, кризових життєвих обставинах. Переживання ними стресу, душевного хвилювання, паніки, тривоги, розгубленості в екстремальних ситуаціях, розпачу і горя, прояви агресії, несприйняття часто призводять до професійного вигорання, погіршення стану здоров'я соціальних працівників і психологів. Тому для фахівців дуже важливо сформувати у собі таке цілісне, динамічне особистісне утворення, як резильєнтність, фундаментальну основу якого формують стійка мотивація до творчої діяльності, професійна компетентність, здоров'язбережувальний світогляд, що успішно застосовуються у соціальній роботі та обумовлюють особистісну та професійну самореалізацію фахівців.

Науковець А. Мастен визначає резильєнтність як здатність динамічної системи успішно адаптуватися до тих викликів, які загрожують виживанню, функціонуванню або розвитку системи [12].

Результати власних наукових досліджень, присвячених питанням стресостійкості і резильєнтності, дозволили О. Кокуну дійти подібного висновку. На його думку, резильєнтність – це фізична, розумова, емоційна та поведінкова здатність людини адаптуватися та відновлюватися, процвітати у ситуаціях ризику, небезпеки, викликів та негараздів, а також вчитися та рости після невдач [4, с. 15].

Для формування такої складної, багатогранної особистісної якості, як резильєнтність, важливо розуміти її особливості, чинники, складові компоненти та поетапні кроки для її формування, як вважає дослідниця О. Чиханцова. Отже, першими кроками для формування резильєнтності повинні бути:

- формування вміння бачити все у перспективі;
- прийняття того факту, що будь-які зміни є частиною життя;
- вміння пригадувати позитивні моменти у житті;
- дбати про фізичне здоров'я;
- зосередитися на позитивних очікуваннях;
- вміння визначати власні ресурси відновлення;
- бажання допомагати іншим та підтримувати дружні зв'язки;
- здатність шукати помічників та можливості для допомоги [11, с. 65].

Науковець Е. Гришин переконаний у тому, що основними психологічними чинниками розвитку резильєнтності є спрямованість життя на певну мету, домінування позитивних емоцій, почуття узгодженості (балансу) життя, активний копінг, самоефективність, висока адекватна самооцінка, наявність соціальної підтримки та спроможність звертатись по допомогу і підтримку до інших, оптимізм, висока духовність особистості, когнітивна гнучкість [1, с. 65].

Серед важливих супутніх аспектів для успішного резилієнсу, на думку Т. Мельничук, варто виділити позитивне ставлення до власного здоров'я, схильність до оптимізму, раціональне планування часу, розуміння своїх емоцій, вміння розслаблятися, регулярні прогулянки на природі, самоконтроль, позитивний настрій [5, с. 18].

Дослідниця О. Столяренко, у процесі аналізу класичних та сучасних поглядів на об'єктивні та суб'єктивні чинники ставлення до здоров'я у зарубіжній та вітчизняній психології з'ясувала, що прагнення зберегти і покращити свій фізичний і психологічний стан нині визначається актуальним соціальним контекстом і зумовлюється комплексом суб'єктивних і об'єктивних чинників, зокрема системою уявлень про здоров'я, цінностями, настановами на здоровий спосіб життя, соціальним і економічним статусом [9].

Результати практичних досліджень учених О. Главацької та В. Мойсеюка доводять, що психологічна особливість професійного вигорання залежить не лише від зовнішніх чинників, але й від особистісного змісту мети професійної діяльності, реальної та об'єктивної оцінки ситуації, у якій перебуває людина. Якщо відповідні аспекти професійного середовища сприймаються і розцінюються працівником як такі, що перевершують його можливості, то вони можуть розглядатись і як основна причина стресу [2, с. 59].

У ході дослідження питань, пов'язаних зі здатністю працівників, які працюють у системі «людина – людина», діяти у стресових ситуаціях, як їх професійну компетентність науковець А. Львовичкіна визначає стресостійкість як їхнє вміння демонструвати адекватну поведінку у стресових ситуаціях. До необхідних професійних умінь і властивостей вчена відносить вміння регулювати власний емоційний стан таким чином, щоб зберігати психічну рівновагу задля ефективної професійної діяльності, а також загальної життєдіяльності та здоров'я; здатність до прийняття правильних рішень у кризових та критичних ситуаціях; здатність тривалий час зберігати толерантність, терпимість та наполегливість у досягненні успіху у розв'язанні професійних задач. На підставі цього дослідниця виокремлює конативний, емотивний, когнітивний, мотиваційний компоненти стресостійкості соціальних працівників [7, с. 10–12].

Варто зазначити, що у науковій літературі «стресостійкість» і «резильєнтність» часто вживається як синонімічні поняття через свої спільні ознаки. Проте між ними є суттєва відмінність, а саме: стресостійкість спрямована на витримку, а резильєнтність – на відновлення і зрос-

тання; стресостійкість зазвичай допомагає під час дії стресу, а резильєнтність – після його дії; стресостійкість зберігає людину на тому ж рівні, а резильєнтність – обумовлює її розвиток.

Отже, важливими чинниками резильєнтності соціальних працівників і психологів є їхня культура особистого і професійного здоров'я, громадська активність, рівень задоволення матеріальних та фінансових потреб, уміння протидіяти негативним стрес-чинникам, які значно впливають на якість та результати їхньої професійної діяльності, успішну адаптацію та стресостійкість у складних умовах праці.

У результаті аналізу сутнісних аспектів та чинників резильєнтності, характерних особливостей професійної діяльності соціальних працівників і психологів, ми визначаємо **резильєнтність соціальних працівників і психологів** як цілісне, динамічне особистісне утворення, фундаментальною основою якого є стійка мотивація до творчої життєдіяльності, професійна компетентність, здоров'язбережувальний світогляд, що успішно застосовуються у соціальній роботі та обумовлюють особистісну та професійну самореалізацію фахівців.

У структурі резильєнтності соціальних працівників, на нашу думку, доцільно виділити такі компоненти, як мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, когнітивний, рефлексивний компоненти. Розглянемо їх більш детально.

Мотиваційно-ціннісний компонент резильєнтності соціального працівника і психолога полягає у спрямованості його потребнісно-мотиваційної сфери на протидію професійним ризикам, розвиток стресостійкості, а також усвідомлення потреби збереження і зміцнення здоров'я у своїй професійній діяльності та своєї значущості як носія загальнолюдських і професійних цінностей.

Емоційно-вольовий компонент резильєнтності передбачає розширення сфери емоційних переживань щодо власного професійного здоров'я та протидію негативним стрес-чинникам внаслідок розвитку вольових якостей, обмеження, а згодом і повне виключення зі своєї життєдіяльності всіх можливих факторів ризику загрози особистісному і професійному благополуччю.

Когнітивний компонент включає необхідні професійні знання щодо формування резильєнтності: *методологічні знання* (обізнаність у біологічних і соціальних основах життєдіяльності і життєзабезпечення людини), *теоретичні знання* (пов'язані з усвідомленим вибором змісту і форм, засобів і методів формування резильєнтності), *методичні знання* (володіння спеціальними техніками і методиками оцінки та корекції свого функціонального стану), *технологічні знання* (здійснення превентивних заходів розвитку професійних захворювань, розроблення і впровадження інтерактивних здоров'язбережувальних технологій у свою професійну діяльність), *індивідуальні знання* (знання своїх індивідуальних особливостей та функціонального стану, розкриття своїх потенційних можливостей і здібностей).

Рефлексивний компонент передбачає створення власної стратегії резильєнтності, в основі якої лежить усвідомлення її значущості для особистого і професійного саморозвитку, самореалізації, здатність до постійного діалогу із собою, самоорганізації і самоаналізу своїх вчинків, дій і почуттів, відчуття внутрішньої гармонії і комфорту від особистісного та професійного успіху.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сформованість резильєнтності відіграє важливу роль у професійній діяльності соціальних працівників і психологів, сприяє ефективності їхньої професійної діяльності для підтримки і допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях, здатності фахівців протидіяти стресу та емоційному вигоранню, зберігати емпатію та співчуття, підтримувати клієнтів, сприяє ефективності їхньої роботи у складних умовах та професійному зростанню.

На підставі проведеного теоретичного аналізу наукових джерел з проблеми формування резильєнтності соціальних працівників і психологів визначено резильєнтність соціальних працівників і психологів як цілісне, динамічне особистісне утворення, фундаментальною основою якого є стійка мотивація до творчої життєдіяльності, професійна компетентність, здоров'язбережувальний світогляд, що успішно застосовуються у соціальній роботі та обумовлюють особистісну та професійну самореалізацію фахівців.

Виділено та обґрунтовано компоненти у структурі резильєнтності соціальних працівників і психологів: мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, когнітивний та рефлексивний.

Висвітлено наукові основи, необхідні для розв'язання задач формування резильєнтності у професійній діяльності соціальних працівників і психологів в умовах воєнного стану, що полягають у розробленні конкретного плану щодо методологічних, теоретичних і практичних підходів до проблеми.

Перспективою наших подальших досліджень стане розроблення програми формування резильєнтності майбутніх соціальних працівників і психологів для ефективності та успішності їхньої професійної діяльності.

Література:

1. Грішин Е. Резилієнтність особистості: сутність феномена, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г. Сковороди. Психологія*. 2021. Вип. 64. С. 62–81. URL: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/20_2024/12.pdf.
2. Главацька О., Мойсеюк В. Здоров'я фахівців інклюзивної освіти як чинник ефективності їх професійної діяльності. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 5–6 жовтня 2023 року)*. Тернопіль: ФОП Осадца Ю., 2023. С. 58–60.
3. Зварич Г., Мойсеюк В. Професійне вигорання фахівців дошкільної освіти: характерні особливості. *Освітологічний дискурс*. 2024. № 1. С. 214–227.
4. Кокун О., Ключков В., Мороз В., Пішко І., Лозінська Н. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій: методичний посібник. Київ – Одеса: Фенікс, 2022. 128 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731412>.
5. Кокун О., Мельничук Т. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г. Костюка НАПН України, 2023. 25 с.
6. Кокун, О. Професійна життєстійкість особистості: аналіз феномена. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. Костюка НАПН України*. 2020. Т. V. Вип. 20. С. 68–81. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721356>.
7. Львовичкіна А. Здатність діяти у стресових ситуаціях як професійна компетентність соціального працівника. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2017. № 2. С. 10–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkhucozrob_2017_2_4.
8. Столяренко О. Інноваційні методи соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій. *Modern Systems of Science and Education in the European Union and World: Materials of the VI International Research and Practical Internet Conference (January 25, 2025): collection of abstracts [for the general ed. Ph.D Serhii Onyshchenko]*. Zdar nad Savavou: DEL c.z., 2025. С. 18–21.
9. Столяренко О. Психологічні особливості ставлення молоді до збереження здоров'я в умовах російсько-української війни. *Збірник наукових праць «Перспективи та інновації науки»*. 2023. Вип. 8. (26). Фахове видання категорія «Б». С. 483–497. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8\(26\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8(26)).
10. Чернобровкін В., Морозова О. Аналіз сучасних підходів до розвитку і посилення резилієнс особистості. *Технології розвитку інтелекту*. 2021. № 5 (1). Вип. 22. URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellectdevelop/article/view.
11. Чиханцова О., Гуцол К. Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в період пандемії Covid-19: практичний посібник. Київ: Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г. Костюка, 2022. 128 с.
12. Masten A., Lucke C., Nelson K., Stallworthy I. Resilience in development and psychopathology: Multisystem perspectives. *Annual Review of Clinical Psychology*. 2021. № 17. P. 521–549. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33534615>.

References:

1. Hrishyn, E. (2021). Rezyliientnist osobystosti: Sutnist fenomenu, psykhodiahnostyka ta zasoby rozvytku. [Personality resilience: Essence of the phenomenon, psychodiagnostics and means of development]. *Visnyk KhNPU imeni H. Skovorody. Psykholohiia*, 64, 62–81. Retrieved from: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/20_2024/12.pdf [in Ukrainian].
2. Hlavatska, O., & Moiseiuk, V. (2023). Zdorovia fakhivtsiv inkliuzyvnoi osvity yak chynnyk efektyvnosti yikh profesiinoi diialnosti. [The health of inclusive education specialists as a factor in the effectiveness of their professional activity]. *Rozvytok profesiinoi maisternosti pedahoha v umovakh novoi sotsiokulturnoi realnosti: zbirnyk materialiv VI Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (m. Ternopil, Ukraina, 5–6 zhovtnia 2023 roku)*. Ternopil: FOP Osadtsa Yu. P. 58–60 [in Ukrainian].
3. Zvarych, H., & Moiseiuk, V. (2024). Profesiine vyhorannia fakhivtsiv doshkilnoi osvity: kharakterni osoblyvosti. [Professional burnout of preschool education specialists: characteristic features]. *Osvitolohichnyi dyskurs*, 1, 214–227 [in Ukrainian].
4. Kokun, O., Klochkov, V., Moroz, V., Pishko, I., & Lozinska, N. (2022). Zabezpechennia psykholohichnoi stiikosti viiskovosluzhbovtiv v umovakh boiovykh dii: metod. posibnyk. [Ensuring the psychological stability

of military personnel in combat conditions: a methodological guide]. Kyiv – Odesa: Feniks. 128 p. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/731412> [in Ukrainian].

5. Kokun, O., & Melnychuk, T. (2023). *Rezyliens-dovidnyk: praktychnyi posibnyk. [Resilience handbook: a practical guide]*. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. Kostiuka NAPN Ukrainy. 25 p. [in Ukrainian].

6. Kokun, O. (2020). Profesiina zhyttiistiikist osobystosti: analiz fenomena. [Professional resilience of a personality: analysis of the phenomenon]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. Kostiuka NAPN Ukrainy*, 20, 68–81. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/721356> [in Ukrainian].

7. Lovochkina, A. (2017). Zdatnist diiaty u stresovykh sytuatsiiakh yak profesiina kompetentnist sotsialnoho pratsivnyka. [Ability to act in stressful situations as a professional competence of a social worker]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsialna robota*, 2, 10–13. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkhucozrob_2017_2_4 [in Ukrainian].

8. Stoliarenko, O. (2025). Innovatsiini metody sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtiv uchasnykiv boiovykh dii. [Innovative methods of social and psychological rehabilitation of military personnel involved in combat operations]. *Modern Systems of Science and Education in the European Union and World: Materials of the VI International Research and Practical Internet Conference (January 25, 2025): collection of abstracts [for the general ed. Ph.D Serhii Onyshchenko]*. Zdar nad Sazavou: DEL c.z. P. 18–21 [in Ukrainian].

9. Stoliarenko, O. (2023). Psykholohichni osoblyvosti stavlennia molodi do zberezhenia zdorovia v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. [Psychological features of young people's attitudes to health in the context of the Russian-Ukrainian war]. *Zbirnyk naukovykh prats "Perspektyvy ta innovatsii nauky"*. Vypusk 8. (26). Fak-hove vydannia katehoriia "B". P. 483–497. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8\(26\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8(26)) [in Ukrainian].

10. Chernobrovkin, V., & Morozova, O. (2021). Analiz suchasnykh pidkhodiv do rozvytku i posylennia rezyliens osobystosti. [Analysis of modern approaches to the development and strengthening of personality resilience]. *Tekhnolohii rozvytku intelektu*, 5 (1). 22. Retrieved from: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellectdevelop/article/view [in Ukrainian].

11. Chykhantsova, O., & Hutsol, K. (2022). Psykholohichni osnovy rozvytku rezylientsi osobystosti v period pandemii Covid-19: prakt. Posibnyk. [Psychological foundations of personality resilience development during the Covid-19 pandemic: a practical guide]. *Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy*, Instytut psykholohii imeni H. Kostiuka. Kyiv. 128 p. [in Ukrainian].

12. Masten, A., Lucke, C., Nelson, K., & Stallworthy, I. (2021). *Resilience in development and psychopathology: Multisystem perspectives. Annual Review of Clinical Psychology*, 17, 521–549. Retrieved from: <https://doi.org/10.1146/annur-ev-clinpsy-081219-120307> [in English].